

Magdalena Ickiewicz-Sawicka*

Przemiany migracyjne i demograficzne w Albanii oraz w Bośni i Hercegowinie – wprowadzenie do dalszych analiz

Migration and Demographic Changes in Albania and Bosnia and Herzegovina – Introduction to Further Analyses

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: demografia, migracja, Albania, Bośnia i Hercegowina, analiza, dane statystyczne

Key words: demography, migration, Albania, Bosnia and Herzegovina, analysis, statistic data

Abstrakt: Region Bałkanów, a szczególnie Bałkanów Zachodnich, praktycznie od starożytności jest obszarem nieustannych ruchów migracyjnych, zmieniających się regularnie grup narodowych i etnicznych zasiedlających tę przestrzeń. Zawsze, zarówno w przeszłości, jak i obecnie, było to wynikiem licznych wojen, przymusowych przesiedleń, czystek etnicznych, których następstwem jest obecnie zła sytuacja ekonomiczna i gospodarcza, w tym przypadku w Albanii oraz Bośni i Hercegowinie. Trend ten jest odwrotnie proporcjonalny do światowych tendencji, głównie w krajach globalnego południa, gdzie obserwujemy wręcz demograficzną eksplozję. W państwach europejskich natomiast następuje spadek urodzeń i pojawia się zjawisko masowej emigracji, głównie ekonomicznej, w poszukiwaniu lepszych warunków życia niż w rodzimych krajach. Tekst zawiera dane statystyczne z odpowiednią analizą i komentarzem. W zakończeniu zaprezentowane są wnioski z zamieszczonych w artykule rozważań.

Abstrakt: The Balkan region, and especially the Western Balkans region, has been an area of constant migration movements and regularly changing national and ethnic groups inhabiting this space since ancient times. It has always been the result of numerous wars, forced resettlements, ethnic cleansing, etc., both in the past and now, and the

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1833-3642>; dr, Katedra Marketingu i Turystyki Wydziału Inżynierii Zarządzania Politechniki Białostockiej. E-mail: m.ickiewicz@pb.edu.pl.

consequence of which is the current bad economic situation, in this case in Albania and Bosnia and Herzegovina. This trend is inversely proportional to global trends, mainly in the countries of the global south, where we are observing a demographic explosion. However, in European countries there is an increasing decline in birth rates and the phenomenon of mass emigration, mainly economic, in search of better living conditions than in their home countries. The text contains statistical data with appropriate analysis and commentary, and the conclusion contains conclusions based on the considerations contained in the text.

Wprowadzenie

Uzasadnieniem wyboru tematu opracowania jest ukazanie czytelnikowi problemu demografii w wybranych państwach Bałkanów Zachodnich, a mianowicie w Bośni i Hercegowiny oraz Albanii. Temat powyższy jest rzadko podejmowany w głównym naukowym europejskim dyskursie, przede wszystkim ze względu na niszową tematykę i marginalne zainteresowanie nie tyle ekspertów, co czytelników. Autorka zdecydowała się na analizę tych dwóch państw, ponieważ oba identyfikują się jako przywiązane do tradycji muzułmańskiej (gdzie demografia stanowi kluczowy komponent istnienia tego rodzaju państw), choć historycznie rzecz biorąc; zarówno terytoria dzisiejszej Albanii jak i Bośni i Hercegowiny były, przez długi czas, zamieszkałe przez ludność chrześcijańską.

Współcześnie w państwach Starego Kontynentu w środowiskach autochtonicznej ludności (nie wśród emigrantów) od lat rejestruje się redukcję urodzeń i spadek współczynnika dzietności. W tradycji islamu zaś jest odwrotnie i społeczności te charakteryzuje dość znaczny wskaźnik dzietności. Obecnie populacyjne trendy, zarówno w Albanii jak i w Bośni i Hercegowinie, są w odwodzie i w związku z tym zasadniczym celem tego opracowania jest zbadanie fenomenu, przy pomocy następujących pytań badawczych: Czy istnieje poważny problem demograficzny na terytorium Bośni i Hercegowiny i Albanii? Jakie czynniki składają się na obecny obraz demograficzny tych państw? Jakie istnieją teoretyczne i praktyczne sposoby rozwiązania istniejącego problemu ludnościowego we wskazanych organizmach Bałkanów Zachodnich? Pytania powyższe zostały zrekapitulowane w postaci hipotez badawczych.

Jako metody badawcze zastosowano analizę i syntezę, indukcję i dedukcję oraz metodę historycznego i logicznego poznania naukowego. Rezultatem tego rodzaju badań będzie ukazanie czytelnikowi demograficznego obrazu zmian w Albanii oraz Bośni i Hercegowinie w kontekście zagadnień dotyczących estymacji danych związanych z zestawieniami statystycznymi, które powinny doprowadzić do skonstruowania wniosków.

Demografia wybranych obszarów południowej Europy – krótka charakterystyka

Ostatnie 30 lat obfitowało w znaczne zmiany w obszarze demografii zarówno Europy, jak i całego świata. Obecnie liczba ludności na świecie przekroczyła 8 miliardów¹ i nadal rośnie². Jeszcze w latach 80. XX wieku demografia przyspieszyła. Kolejne miliardy pojawiały się wyjątkowo szybko: 5 miliardów w roku 1987, a 6 miliardów pod koniec XX wieku, zaledwie po 12 latach³. Jeszcze na przełomie lat 60. i 70. demografowie, tacy jak D.J. Bogue i J.-M. Poursin, opracowali skalę przyrostu naturalnego⁴. Według tego modelu przyrost eksplozywny powstaje, gdy roczna stopa przyrostu naturalnego osiąga lub przekracza 2%. Przy stałej rocznej stopie wzrostu 2–2,5% liczba ludności podwaja się w ciągu 35–28 lat; przy stopie 2,5–3% – w ciągu 28–23 lat; przy stopie 3–3,5% – w ciągu 23–20 lat, zaś przy stopie 3,5%–4% – w ciągu 20–18 lat⁵. Inni badacze (m.in. E. Rosset) twierdzą, że o pojawieniu się eksplozji demograficznej można mówić już w momencie, „gdy stopa wzrostu wynosi od 0,5 do 1,5%, ponieważ musi się ona zmieniać, podobnie jak inne skale demograficzne (np. skala współczynników umieralności niemowląt czy skala starości demograficznej), wraz ze zmianami zachodzącymi w samym typie badanego zjawiska”⁶.

W międzyczasie pojawiły się marketingowe pomysły, by „odnajdywać” symboliczne miliardowe dzieci. I tak tym 5-miliardowym stał się Matej Gaspar z Chorwacji, natomiast 6-miliardowym – Adnan Mević z Bośni i Hercegowiny, na terytorium jeszcze socjalistycznej Jugosławii, zaś obecnie oddzielnych państw⁷.

¹ *World Population Prospects 2022. Summary of Results*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York 2022, *World Population by Year*, www.worldometers.info (30.11.2023).

² S. Hegarty, *As the 8 billionth child is born, who were 5th, 6th and 7th?*, www.bbc.com (30.11.2023).

³ Zob. G. Gilbert, *World Population: A Reference Handbook*, Santa Barbara 2001.

⁴ Zob. E. Rosset, *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym*, Warszawa 1983.

⁵ Zob. D.J. Bogue, *Principles of Demography*, The Free Press, New York–London–Sydney–Toronto 1969; J.M. Poursin, *Ludność świata*, Warszawa 1976.

⁶ E. Werenowicz, *Eksplozja demograficzna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/eksplozja-demograficzna;3897088.html> (30.09.2023); E. Rosset, *Eksplozja demograficzna*, Warszawa 1978, s. 303–356.

⁷ 2022: *World population prospects*, https://www.ined.fr/en/everything_about_population/demographic-facts-sheets/focus-on/world-population-prospects-2022/ (14.02.2024).

Demografia Albanii – stan obecny i perspektywy

Od momentu totalnej erozji albańskiego reżimu komunistycznego, przeprowadzono w tym kraju dwa spisy ludności: w 2001 oraz w 2011 roku, zaś następny został przesunięty na 2022 roku (z powodu pandemii COVID-19). Według danych opublikowanych przez albański Instytut Statystyczny (*Instituti i Statistikave*, INSTAT) populacja Albanii wynosi 2 761 785 osób (2022)⁸. Średnia wieku stanowi 37,2 lat i w porównaniu z 2019 rokiem, w którym wynosiła 36,7 lat, nieznacznie wzrosła. Porównując to z latami 90. XX stulecia, kiedy to średnia wieku Albańczyków wynosiła 27 lat⁹, obserwuje się tendencję w kierunku starzenia się omawianej nacji.

Spadek liczby ludności, jaki rejestruje się w Albanii w ostatnich trzech dekadach, wynika z redukcji liczby urodzeń, a także pokażnej skali emigracji, która rozpoczęła się wraz z transformacją ustrojową.

W 1990 roku w Albanii przychodziło na świat ponad 80 tys. dzieci rocznie, a 30 lat później, w 2020 roku liczba ta wyniosła niespełna ponad 28 tys., pomimo tego, że albańskie kobiety nadal dość wcześnie rodzą pierwsze dziecko (średnio w wieku 26 lat; średnia europejska wynosi 29 lat¹⁰). Aktualnie współczynnik dzietności wynosi 1,3 (w latach 90. XX wieku wynosił 2,3 i odzwierciedlał prostą zastępowalność pokoleń)¹¹. Wyraźny spadek liczby urodzeń jest wynikiem przemian kulturowych (zarówno globalnych, jak i lokalnych), a również społeczno-ekonomicznych w albańskim społeczeństwie. Taki stan rzeczy niepokoi władze państwa, które od 2019 roku zdecydowały się na wprowadzenie jednorazowego dodatku pieniężnego za urodzenie dziecka. Taka swoista socjalna premia wynosi – odpowiednio: 40 tys. leków (ok. 320 euro) na pierwsze dziecko, 80 tys. leków (ok. 640 euro) na drugie, 120 tys. leków (ok. 960 euro) na trzecie oraz kolejne¹².

Niezwykle ciekawym i jednocześnie realizującym ideę tzw. Wielkiej Albanii¹³ pomysłem jest przyznanie przytoczonych powyżej „narodzinowych profi-tów” również Albańczykom osiadłym na stałe na emigracji, którzy zarejestrują dziecko w Albanii. Owa demograficzna tendencja spodkowna związana jest także

⁸ *Popullsia e Shqipërisë*, INSTAT, <https://www.instat.gov.al/en/figures/key-figures/> (2.12.2023).

⁹ Tamże.

¹⁰ *Women are having their first child at an older age*, EUROSTAT, 15.05.2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200515-2> (8.03.2021).

¹¹ Tamże.

¹² *Albania – kryzys demograficzny i jego konsekwencje*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/albania-kryzys-demograficzny-i-jego-konsekwencje/> (3.12.2023).

¹³ Zob. M. Ickiewicz-Sawicka, *Koncepcja „Wielkiej Albanii” a proces rozpadu krajów byłej Jugosławii – wybrane aspekty*, [w:] J. Wojnicki (red.), *Europa Środkowa a Bałkany. Determinanty i ograniczenia przemian*, Warszawa 2016, s. 129–146.

z masową emigracją, która wręcz „ekspłodowała” na początku zmian ustrojowych w Albanii. Blisko 38% populacji tego państwa bałkańskiego mieszka poza jej granicami. Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych przez INSTAT, ponad 1,68 mln albańskich obywateli na stałe żyje poza granicami swej ojczyzny, z czego większość stanowią mężczyźni (ok. 885 tys.). Ponadto, w tej grupie przeważają (76%) osoby w wieku od 15 do 64 lat¹⁴. Ostatnie lata tylko wzmocniły przywołany trend. Wśród osób, które decydują się na emigrację, są w przytłaczającej większości ludzie dobrze wykształceni, a nade wszystko młodzi. Częściej wyjeżdżają całe rodziny, w porównaniu do lat 90. XX wieku, kiedy na opuszczenie państwa decydowali się przeważnie mężczyźni. Ponadto tendencję tę wzmacnia znaczna liczba wniosków azylowych kierowanych do państw Unii Europejskiej (podczas transformacji ustrojowej była to Republika Włoska, obecnie zaś są to Niemcy i Szwajcaria).

W latach 2010–2019 Albańczycy złożyli około 196 tys. wniosków¹⁵, a w 2020 roku – ok. 6,5 tys.¹⁶. W związku z tym nacja ta znalazła się na drugim miejscu w rankingu ubiegania się o azyl w UE (2,3 tys. wniosków na milion mieszkańców). Pierwsze miejsce zajmuje Syria z liczbą 4 tys. wniosków na milion mieszkańców, kolejne kraje to Algieria, Afganistan, Kosowo i Ukraina. Pokażna liczba albańskich emigrantów pozostaje na stałe we Włoszech oraz w Grecji (ok. 75%), zaś kolejne kierunki destynacji to Stany Zjednoczone, Niemcy, Wielka Brytania, Kanada oraz Belgia¹⁷. Najpopularniejszy emigracyjny kierunek Albańczyków stanowią Niemcy. Dane statystyczne wyraźnie wskazują, że np. w 2020 roku państwo niemieckie przyznało 778 obywatelom Albanii wizy, które były wydawane dla specjalistów i stażystów z państw trzecich (najwięcej tego rodzaju wiz wydano Serbom – 2024)¹⁸.

Albańczycy coraz częściej wybierają państwa Unii Europejskiej, w odróżnieniu od wcześniej wybieranego przez nich kierunku, jakim były USA. Jak wynika z danych opublikowanych przez Eurostat, w 2019 roku Albania zajęła szóste miejsce na świecie pod względem uzyskanych zezwoleń na pobyt

¹⁴ *Diaspora e Shqipërisë në Shifra*, INSTAT 2019, s. 3, <http://www.instat.gov.al/media/6547/diaspora-2019.pdf> (3.12.2023).

¹⁵ *Western Balkans asylum applications in the EU 2009–2019*, European Policy Institute of Kosovo, Pristina, June 2020, s. 11.

¹⁶ *European Asylum Support Office, Latest asylum trends – 2020 overview*, <https://www.easo.europa.eu/latest-asylum-trends> (4.12.2023).

¹⁷ *Diaspora e Shqipërisë në Shifra*, INSTAT 2019, s. 3, <http://www.instat.gov.al/media/6547/diaspora-2019.pdf> (3.12.2023).

¹⁸ Poza Serbią i Albanią w pierwszej dziesiątce wśród państw Bałkanów Zachodnich znalazły się także Bośnia i Hercegowina (1159) oraz Kosowo (792), *Skilled Workers From Western Balkans Benefited Most From Germany's Skilled Immigration Act in 2020*, 11.03.2021, <https://www.schengenvisainfo.com/news/skilled-workers-from-western-balkans-benefited-most-from-germanys-skilled-immigration-act-in-2020/> (4.12.2023).

w państwach Unii Europejskiej¹⁹. Ponadto, inne dane z 2020 roku ugruntowują ten niekorzystny migracyjny kurs. Blisko 50% obywateli Albanii nadal poważnie zastanawia się nad opuszczeniem ojczyzny (83% pragnie wyjechać, a 49% waha się z podjęciem tego rodzaju decyzji)²⁰. Albania od lat pozostaje jedynym państwem na Bałkanach, w którym więcej autochtonicznych mieszkańców wyraża chęć jego opuszczenia niż pozostania w nim. Konsekwencją takiego stanu rzeczy potwierdzają dane: tylko 46% Albańczyków deklaruje chęć pozostania w ojczyźnie²¹. Ponadto, na podstawie danych z Banku Światowego oraz Banku Albanii, stwierdza się, że 23% gospodarstw domowych jest regularnie wspomaganych przez środki pieniężne przekazywane z diaspory (średnio 2 tys. euro każdego roku)²². Tylko w 2020 roku suma przekazów wyniosła 9,9% PKB²³. Środki te nierzadko stanowią zasadnicze źródło utrzymania albańskich rodzin. Zjawisko powyższe zostało znacznie ograniczone podczas trwania pandemii COVID-19, w okresie od stycznia do września 2020 roku. Kwota taka wynosiła 471 mln euro, czyli o 50 mln euro (10%) mniej niż w analogicznym okresie 2019 roku²⁴. Jedyną branżą albańskiej gospodarki, która jeszcze generuje zyski, jest żywiolowo rozwijająca się w tym rejonie turystyka, mająca znaczny potencjał na przyszłość. Sytuacja gospodarcza Albanii jest niestabilna, a ekonomia ciągle się pogarsza. W związku z tym Albańczycy, szczególnie ci młodzi i wykształceni, decydują się na emigrację, poszukując wyższego standardu życia i dostępu do wartościowszej edukacji, co bezpośrednio przekłada się na otwarcie perspektyw zawodowych.

Zmniejszająca się populacja albańska, wynikająca ze spadku dzietności oraz masowej emigracji, stanowi dla Albanii poważny problem. Jak dotąd, pomimo wdrażania konkretnych rozwiązań, żadnemu rządowi albańskiemu nie udało się go skutecznie rozwiązać. Ze względu na różnice w zakresie standardu życia w Albanii i państwach Europy Zachodniej – przede wszystkim w Niemczech – Albańczycy nadal będą wyjeżdżać z ojczyzny, pomimo wysiłków z zakresu polityki gospodarczej i społecznej, jakie podejmie jakikolwiek rząd albański²⁵.

¹⁹ *Non-EU citizens with valid residence permit in the EU*, EUROSTAT, 19.01.2021, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210119-2> (4.11.2023).

²⁰ Tamże.

²¹ *Balkan Barometer 2020. Public Opinion. Analytical Report*, Regional Cooperation Council, Sarajevo 2020, s. 70–71.

²² *Albania – kryzys demograficzny i jego konsekwencje*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/albania-kryzys-demograficzny-i-jego-konsekwencje/> (3.12.2023).

²³ *Migration and Remittances Data*, October 2020, <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> (4.12.2023).

²⁴ Tamże.

²⁵ *Albania kryzys demograficzny i jego konsekwencje*, <https://ies.lublin.pl/komentarze/albania-kryzys-demograficzny-i-jego-konsekwencje/> (3.12.2023).

Wszystkie albańskie polityczne opcje z uwagą przyglądają się niekorzystnym dla państwa prognozom demograficznym, prognozując, że problem będzie narastał w niedalekiej przyszłości²⁶. Nadal znaczne ambicje ekonomiczne oraz zawodowe albańskiego społeczeństwa będą utrzymywać emigrację zarobkową na wysokim poziomie. Ponadto kurcząca się liczba ludności wraz ze zjawiskiem starzenia się społeczeństwa będą wymuszały podjęcie skutecznych rządowych rozwiązań, aby nie tyle zlikwidować, ile jedynie kontrolować i ograniczać ten problem (zmiany w finansach publicznych i przeznaczanie większych kwot pieniędzy na system opieki zdrowotnej, socjalnej i funduszy emerytalnych)²⁷.

Demografia Bośni i Hercegowiny – studium przypadku

Problem demograficzny dotknął również Bośnię i Hercegowinę, państwo o wyjątkowo skomplikowanej strukturze narodowo-etnicznej²⁸. Źródłem deficytów ludnościowych tego kraju była krwawa wojna domowa tocząca się w latach 1992–1995. Według demografa, byłego dyrektora Agencji Statystycznej BiH, Hasana Zolicia, gdyby nie wojna domowa, to w tym państwie żyłoby od 4 do 5 mln ludności²⁹. Specyficzny kształt analizowanego państwa określa art. I(3) Konstytucji Bośni i Hercegowiny³⁰. Zgodnie z tym przepisem, składa się on z dwóch jednostek – Federacji Bośni i Hercegowiny (51% terytorium Bośni i Hercegowiny, zaś cała populacja Federacji Bośni i Hercegowiny to według najnowszego spisu z 2013 roku prawie 2 200 000 osób z czego 70,4% to Boszniacy, 22,4% Chorwaci, a 2,55% Serbowie) oraz Republiki Serbskiej³¹. Ta ostatnia stanowi 49% terytorium Bośni i Hercegowiny, a jej populacja na podstawie spisu z 2013 roku – prawie 1 300 000 osób, z czego 81,51% to Serbowie, 13,99% Boszniacy³², a 2,41% to

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/128434/PDF/13_Ustroj_i_system_polityczny_Bosni_i_Hercegowiny.pdf (12.12.2023).

²⁹ *Agencija za statistiku*, http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&id=1&lang=ba&Itemid= (4.12.2023).

³⁰ *Konstytucja Bośni i Hercegowiny*, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/09/Bo%C5%9Bniai-Hercegowina_ang_010716.pdf (13.02.2024).

³¹ *Census of population, households and dwellings in Bosnia and Herzegovina. 2013. Final results*, Sarajewo 2016, s. 54, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf> (13.02.2024).

³² Zob. M. Babić, *Bośnia i Hercegowina – specyfika systemu politycznego*, [w:] D. Popławski (red.), *Małe państwa Europy, specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, Warszawa 2009, s. 235–253.

Chorwaci³³. Ponadto w granicach Bośni i Hercegowiny jest jeszcze jeden podmiot – Dystrykt Brčko (utworzony w 1999 roku na mocy arbitrażu), który, z wyjątkiem braku pewnych uprawnień, tak naprawdę dorównuje pozycji dwóch konstytucyjnych części składowych Bośni³⁴.

Boszniak (Bošnjak), a Bośniak (Bosanac) stanowią dwa różne pojęcia. Termin Bośniak (Bosanac) oznacza mieszkańca obszaru geograficznego zwanego Bośnią bez względu na jego etniczną czy religijną przynależność³⁵. Z kolei Boszniak (Bošnjak) jest terminem politycznym. Tak przedstawiają swoją tożsamość wyznawcy islamu w dzisiejszej Bośni i Hercegowine. Termin powyższy funkcjonował przynajmniej od czasów austrowęgierskiej okupacji Bośni i Hercegowiny, aby w trakcie konfliktu zbrojnego z lat 1992–1995 osiągnąć pełną akceptację polityczną muzułmańskiej części populacji BiH³⁶. Natomiast niektórzy przywódcy muzułmańscy (na przykład, Adil Zulfikarpašić) próbowali przedstawić ideę „boszniactwa” („bošnjaštva”) jako wspólną koncepcję państwa Bośni i Hercegowiny zamieszkałego przez narody różnych wyznań. Została ona odrzucona przez wyznawców prawosławia – Serbów oraz katolików – Chorwatów, gdyż uważają oni termin „boszniak” za całkowicie im obcy³⁷.

Biorąc pod uwagę powyższe dane oraz analizy bałkańskich demografów stwierdza się, że (podobnie jak w Serbii) liczba ludności sukcesywnie spada, a bośniackie społeczeństwo coraz bardziej się starzeje. Ten najbiedniejszy europejski kraj posiada także zbyt mały przyrost naturalny i sukcesywnie podlega procesowi wyludnienia. Agencja Statystyczna BiH poinformowała, że w całym analizowanym państwie bałkańskim w pierwszym półroczu 2013 roku urodziło się 14 294 dzieci, a zmarło 18 339 osób³⁸. Według ekspertów ONZ ds. polityki populacji liczba ludności tego państwa do 2050 roku zmniejszy się jeszcze o 1,4 mln osób³⁹. Dane (lata 1999–2019) powyższe pokazuje tabela 1, która obrazuje, że trend ten będzie się utrzymywał w najbliższej przyszłości.

³³ *Census of population, households and dwellings in Bosnia and Herzegovina. 2013. Final results*, Sarajewo 2016, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>, s. 54 (13.02.2024).

³⁴ Zob. M. Fiszer, *Proces kształtowania statusu Dystryktu Brčko po zakończeniu konfliktu w Bośni i Hercegowinie*, «Poliarchia» 2016, nr 1(6).

³⁵ M. Babić, *Bośnia i Hercegowina...*, s. 235–253.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ *Agencija za statistiku*, http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&id=1&lang=ba&Itemid= (4.12.2023).

³⁹ *Demography and social statistics – population*, http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicakcija&view=publikacija_pregled&ids=1&id=5&n=Population (4.12.2023).

Tabela 1. Struktura demograficzna Bośni i Hercegowiny (1999–2019)

Rok	Populacja	Wzrost		Wskaźnik (%)
		wartość netto	wskaźnik w (%)	wskaźnik światowy
2019	3 301 000	-22 925	-0,69	0,043
2018	3 323 925	-27 600	-0,82	0,044
2017	3 351 525	-34 741	-1,03	0,044
2016	3 386 266	-43 095	-1,26	0,045
2015	3 429 361	-52 744	-1,51	0,046
2014	3 482 105	-60 501	-1,71	0,048
2013	3 542 606	-62 366	-1,73	0,049
2012	3 604 972	-56 203	-1,54	0,051
2011	3 661 175	-44 297	-1,20	0,052
2010	3 705 472	-30 466	-0,82	0,053
2009	3 735 938	-18 333	-0,49	0,054
2008	3 754 271	-8 515	-0,23	0,055
2007	3 762 786	-2 638	-0,07	0,056
2006	3 765 424	93	0,00	0,057
2005	3 765 331	1 137	0,03	0,058
2004	3 764 194	2 021	0,05	0,058
2003	3 762 173	2 786	0,07	0,059
2002	3 759 387	3 875	0,10	0,060
2001	3 755 512	4 336	0,12	0,060
2000	3 751 176	7 822	0,21	0,061
1999	3 743 354	9 017	0,24	0,062

Źródło: <https://statisticstimes.com/demographics/country/bosnia-and-herzegovina-demographics.php> (01.01.2024).

Powyższa tabela przedstawia demografię Bośni i Hercegowiny, a lokalne statystyki potwierdzają zniżkowy trend demograficzny. Na początku lat 90. XX wieku liczba ludności BiH wynosiła 4 377 033 osoby, a według najnowszego powszechnego spisu ludności, który trwał od 1 do 15 października 2013 roku, powyższa liczba wynosi obecnie 3 791 622⁴⁰. Wynika z tego, że podczas wojny domowej toczącej się w latach 1992–1995 oficjalnie ubyło 98 tysięcy mieszkańców. Nie potwierdziły się więc dane sarajewskiego Centrum Badań i Doku-

⁴⁰ *Demografija konacna bh – Agencija za statistiku BiH*, <http://www.bhas.ba/tematskibilteni/demografija%20konacna%20bh.pdf> (4.12.2023).

mentacji⁴¹, że w czasie wojny domowej zginęło od 250 do 300 tysięcy osób, głównie Boszniaków. Jednocześnie należałoby zaznaczyć, że na Bałkanach spisy powszechne praktycznie od zawsze posiadają silną, polityczną konotację. Po ostatnich konfliktach bałkańskich, w których wielu mieszkańców omawianego regionu zostało zamordowanych, uznanych za zaginionych lub przymusowo przesiedlonych, zaniechano przeprowadzania powszechnych spisów ludności, obawiając się ich nieoczekiwanych skutków. W związku z tym kolejny spis odbył się dopiero po 22 latach od poprzedniego, kiedy to w wyniku dość długich negocjacji dotyczących m.in. treści pytań o narodowość, wyznanie czy język ojczysty zdecydowano o jego przeprowadzeniu. Dane stwierdzone w spisie potwierdziły, że w porównaniu do stanu z 1992 roku populacja BiH zmniejszyła się około 600 tysięcy mieszkańców⁴².

Głównymi powodami związanymi z redukcją bośniackiej populacji są, jak już wcześniej zostało wspomniane, ujemny przyrost naturalny, deficyty związane z działaniami wojennym, a także masowa emigracja. Szacuje się, że jak do tej pory z państwa wyjechało około 150 tysięcy osób, głównie z powodu stresu pourazowego, cierpienia fizycznych i psychicznych, niestabilnej polityki, fatalnego stanu gospodarki oraz braku jakichkolwiek perspektyw życiowych⁴³. Bośnię i Hercegowinę opuszczają głównie młodzi ludzie wieku od 20 do 40 lat. Szacuje się, że w trakcie toczącego się konfliktu na terytorium dzisiejszej BiH uchodźcami stało się 1,2 mln osób, a około 400 tysięcy mieszka za granicą⁴⁴. Sytuacja jest wyjątkowo trudna i doprowadziła do gruntownych, a nawet radykalnych, zmian struktury ludnościowej w tej części Europy.

Konkludując, największy na Bałkanach i wyjątkowo niepokojący problem demograficzny rejestruje się na terytorium Bośni i Hercegowiny – organizmie państwowym wielu kultur i narodów. Spadek liczby ludności datuje się od początku lat 90. XX wieku, naznaczonych trwałym konfliktem zbrojnym. Od kilku lat (praktycznie od powstania państwa w kwietniu 1992 roku) Bośnia i Hercegowina jest pogrążona w ciągłym, trwałym kryzysie politycznym,

⁴¹ The Research and Documentation Center (RDC) in Sarajevo, lead by Mirsad Tokaca, works with registering victims of the armed conflict in BiH 1992–95. Up until now, more than 98,000 people have been identified and registered as killed or missed as a direct result of the war. http://www.norveska.ba/ARKIV/Ongoing_Projects/6CFD9857_BDFA_402B_8CF2_45E9803E08B5/ (4.12.2023).

⁴² Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań w BiH, <http://balkanistyka.org/tag/narodowy-spis-powszechny-ludnosci-i-mieszkan-2013-w-bih/> (4.12.2023).

⁴³ K. Janicka, *Zamieszki w Bośni i Hercegowinie*, Stosunki Międzynarodowe, <http://www.stosunki.pl/?q=content/zamieszki-w-bośni-i-hercegowinie> (4.12.2023).

⁴⁴ M. Valenta, S.P. Ramet, *The Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities* Research in Migration and Ethnic Relations Series, www.ashgate.com/isbn/9781409412526 (4.12.2023).

gospodarczym i finansowym. Ponadto, zarówno same władze bośniackie, jak i społeczność międzynarodowa nie zdołały wypracować skutecznego rozwiązania na trwałe, pokojowe i harmonijne funkcjonowanie tego specyficznego podmiotu prawa międzynarodowego). Jednocześnie również drugie omawiane państwo – Albania od lat mierzy się z problemem znaczącego spadku ludności, spowodowanym przede wszystkim masową emigracją oraz niżem demograficznym. W zmianie trendu nie pomogły dodatki finansowe wypłacane przez państwo od 2019 roku przy narodzinach dziecka.

Z drugiej strony, w innych regionach świata (państwa globalnego południa) obserwuje się odwrotny trend związany z tzw. eksplozją demograficzną. Dotyka ona przede wszystkim kraje rozwijające się i wywołuje rozmaite konsekwencje ekonomiczne, społeczne, ekologiczne i właśnie demograficzne. Ponadto niekorzystna struktura ludności według wieku i nadmierna podaż siły roboczej powodują z jednej strony obniżenie płacy roboczej, z drugiej – bezrobocie. Prowadzi to do pauperyzacji całego społeczeństwa i zagrożenia wzrostu liczby osób dotkniętych głodem lub niedożywieniem, niemożności zaspokojenia potrzeb zdrowotnych, mieszkaniowych, edukacyjnych, kulturalnych. Jedni demografowie (m.in. H.F. Dorn, C.M. Friesen) twierdzą, że jest to problem lokalny, który dotyczy tylko państw i narodów nim dotkniętych, drudzy (np. G. Myrdal, G.H.L. Zeegers) podkreślają, że wzrost ludności, gdziekolwiek następuje, jest problemem globalnym.

Na podstawie rekapitulacji wybranej literatury przedmiotu opracowano odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze:

1. Czy istnieje poważny problem demograficzny na terytorium Bośni i Hercegowiny oraz Albanii?
Zdecydowanie tak.
2. Jakie czynniki składają się na obecny obraz demograficzny Bośni i Hercegowiny oraz Albanii?

Deficyty demograficzne na Bałkanach Zachodnich mają złożony charakter, na który składają się następujące czynniki:

- następstwa ostatnich bałkańskich konfliktów zbrojnych (głównie Bośnia i Hercegowina) i spadek liczby ludności z powodu działań zbrojnych, czystek ludności, ludobójstwa;
  - niski poziom gospodarki i ekonomii (głównie Albania), który przekłada się bezpośrednio na podjęcie decyzji o emigracji z powodu wzrostu aspiracji ekonomicznych i podniesienie standardu życia do poziomu, jaki istnieje w krajach Europy Zachodniej.
3. Jakie istnieją teoretyczne i praktyczne sposoby rozwiązania istniejącego problemu ludnościowego we wskazanych krajach Bałkanów Zachodnich? Możliwe jest zastosowanie takich sposobów, jak:

- poprawa sytuacji materialnej i ekonomicznej obu krajów poprzez poważne reformy ekonomiczno-społeczne;
- opracowanie strategii państwowych i samorządowych dotyczących aktywizacji zawodowej opisywanych społeczeństw;
- poprawa szkolnictwa na wszystkich etapach kształcenia, począwszy od szkół podstawowych poprzez średnie aż do uczelni wyższych;
- wdrażanie programów promujących demokrację, przestrzeganie prawa człowieka, budowa społeczeństwa obywatelskiego w opozycji do kultury klanowo-plemiennej, jaką nadal obserwuje się zarówno w Bośni i Hercegowinie, jak i w Albanii.

Wnioski końcowe

Europa (ale także świat) znalazła się na tzw. „geopolitycznym zakręcie”, gdzie ścierają się wielkie tektoniczne polityczne tafle, które generują bądź „odmrażają” dawne konflikty, takie jak na Ukrainie czy Bliskim Wschodzie. Posiadają one znaczny eskalacyjny potencjał, który może uruchomić kolejne kryzysy. Ich następstwem mogą być demograficzne problemy występujące w różnych częściach Europy w tym także na Bałkanach Zachodnich (patrz problemy depopulacyjne w Albanii oraz Bośni i Hercegowinie).

Deficyt demograficzny jest konsekwencją ostatniej wojny domowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, ponieważ to właśnie na terytorium BiH toczyła się pełnoeskalowa wojna, której następstwem były masowe egzekucje, przesiedlenia ludności, czystki etniczne, zbrodnie wojenne, akty zbiorowej przemocy, skutecznie redukując liczbę ludności. Wspomniane problemy również zapoczątkowały niskim poziomem ekonomii i gospodarki, która upadła w wyniku „rozbitcia socjalistycznej Jugosławii”.

Deficyty demograficzne Albanii wynikają głównie z zapóźnienia gospodarczego a nawet cywilizacyjnego, ponieważ kraj ten blisko półwieku był komunistycznym skansenem o totalitarnym reżimie politycznym. W związku z tym zrujnowany ekonomicznie kraj generuje procesy emigracyjne, szczególnie w młodym pokoleniu Albańczyków pragnących wyższego standardu życia, jak w państwach Europy Zachodniej.

Historia półwyspu bałkańskiego natomiast wyraźnie pokazuje, że obszar ten będzie niewątpliwie „wplątany” w mocarstwową grę o nowy demograficzny porządek świata. Niewykluczone zaś, że oba opisywane organizmy (zwłaszcza BiH), jak i pozostałe państwa regionu ponownie będą uciekały się do rozwiązań siłowych, zmieniających w zasadniczym stopniu ich dotychczasową demograficzną strukturę.

Bibliografia

- Babić M., *Bośnia i Hercegowina – specyfika systemu politycznego*, [w:] D. Popławski (red.), *Małe państwa Europy, specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, Warszawa 2009.
- Bogue D.J., *Principles of Demography*, The Free Press, New York–London–Sydney–Toronto 1969.
- Djilas M., Gaće N., *Adil Zulfikarpašić, Bošnjak*, Bošnjacki Institut, Zürich/Nakladni Zavod Globus, Zagrzeb 1995.
- Fiszer M., *Proces kształtowania statusu Dystryktu Brčko po zakończeniu konfliktu w Bośni i Hercegowinie*, «Poliarchia» 2016, nr 1(6).
- Gilbert G., *World Population: A Reference Handbook*, Santa Barbara 2001.
- Ickiewicz-Sawicka M., *Koncepcja „Wielkiej Albanii” a proces rozpadu krajów byłej Jugosławii – wybrane aspekty*, [w:] J. Wojnicki (red.), *Europa Środkowa a Bałkany. Determinanty i ograniczenia przemian*, Warszawa 2016.
- Janicka K., *Zamieszki w Bośni i Hercegowinie*, *Stosunki Międzynarodowe*, <http://www.stosunki.pl/?q=content/zamieszki-w-bośni-i-hercegowinie> (4.12.2023).
- Poursin J.M., *Ludność świata*, Warszawa 1976.
- Rosset E., *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym*, Warszawa 1983.
- Rosset E., *Eksplozja demograficzna*, Warszawa 1978.
- Valenta M., Ramet S.P., *The Bosnian Diaspora Integration in Transnational Communities*, *Research in Migration and Ethnic Relations Series*, www.ashgate.com/isbn/9781409412526 (4.12.2023).
- Werenowicz E., *Eksplozja demograficzna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/eksplozja-demograficzna;3897088.html> (30.09.2023).